

Mustafa Ağa devrinin en önemli imar faaliyeti, o güne kadar yarım bırakılmış olan Eminönü'ndeki Yenicami Külliyesi'nin 1661-1665 yılları arasında tamamlanmasıdır. Üçüncü defa göreve geldiği dönemde ele alınan bu külliye XVII. yüzyıl içindeki önemli son büyük eserdir. Külliye'nin inşasında kendisine Mimar Hezarfen İbrâhim yardımcı olmuştur. İbrahim Hilmi Tanışık, Gül Camii yakınında 1071 (1661) tarihli Mimar Mustafa Çeşmesi'nin varlığından bahseder. Zarif Orgun, Mustafa Ağa'nın "râci-i lutf-i ilâhî Mustafa" yazılı mührünü yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 80-82; L. A. Mayer, *Islamic Architecture and Their Works*, Genève 1956, s. 111; Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609-1690)*, İstanbul 1975, s. 141; Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı*, Ankara 2001, s. 16-19; a.mlf., "XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 103-110; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası: Osmanlı Dönemi* (haz. Metin Eriş v.dğr.), İstanbul 2002, IV, 317-319; a.mlf., "Mustafa Ağa (Memmetçi)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 282-283; İzzet Kumbaraçılar, "Türk Mimarları", *Arkipekt*, VI/2, İstanbul 1937, s. 60; Kemal Altan, "Yeni Cami Mahfili ve Mimar (Hezarfen İbrahim)", a.e., VII/12 (1937), s. 344-345; Zarif Orgun, "Hassa Mimarları", a.e., VIII/12 (1938), s. 337, 338 (338 sayfa Mustafa [Hassa başmimarı] bölümünde bulunan mühür 337. sayfada Kasım Ağa'daki mühürle yer değiştirecektir); Muzaffer Erdoğan, "Osmanlı Mimari Tarihinin Arşiv Kaynakları", *TD*, III/5-6 (1953), s. 106-107.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

MUSTAFA AĞA, Seyyid

XIX. yüzyılın ilk yarısında görev yapan Hassa başmimarı.

Kısa sürelerle dört dönem başmimarlık yapmıştır. 2 Ocak 1802 tarihli Hassa Mimarlar Ocağı listesine göre Seyyid İbrâhim oğlu Seyyid Mustafa'nın üç sağ, iki çürük akçe yevmiye ile 3 Ekim 1781 tarihinde mimar halifesi olarak kaydı yapıp beraatı verilmiştir (BA, Cevdet-Maarif, nr. 5481). İnşaat defter ve kayıtlarında "Seyyid Mustafa" mührünü kullanan Mustafa Ağa, Mehmed Ârif Ağa'nın ikinci başmimarlığı zamanında (1796-1800) uzun süre vekilliğini yaptı. Bu dönemde 11 Aralık 1799'da İstanbul Baruthânesi'nin (BA, Cevdet-Askerî, nr. 14983) ve 3 Ocak 1800'de İstabîl Âmire'nin Kadırga Limanı'ndaki ahırlarının tamiratını gerçekleştirdi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 15607). 1802 yılında Hasköy Mü-

hendishânesi'nde eğitim alan kırk altı mimar halifesi içerisinde yer aldı (BA, Cevdet-Maarif, nr. 3964). Serimîmârân-ı Hâssa İbrâhim Kâmî'nin (1802-1807) ardından Mustafa Ağa'nın Mehmed Emin Ağa ile ardarda kısa süreli başmimarlık dönemleri başlar. Osmanlı arşiv kayıtlarında İbrâhim Kâmî'ye ait son bilgi 13 Aralık 1806 tarihli Humbaracı Kışlası'nda yaptığı tamiratla ilgilidir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 26245). Bu tarihten sonra Mustafa Ağa'ya ait ilk belge, 9 Temmuz 1807 tarihli Sultanahmet'te bulunan Tavukciyan-ı Hâssa Ocağı tamiratına dairdir (BA, Cevdet-Askerî, nr. 19441). Mustafa Ağa için belgede sâbık başmimar unvanının kullanılmasından 1807 yılı başlarında birkaç ay görev yaptığı anlaşılmaktadır. Hâfız Mehmed Emin Ağa'nın 1807-1808 arasındaki başmimarlığı'nın ardından 1808 sonlarına doğru Mustafa Ağa ikinci defa bu göreve getirildi. Üç ay kadar süren bu dönemde 7 Aralık 1808 tarihinde Beşiktaş Sahilsarayı Harem Dairesi, Dârüssaâde ağası, silâhdar ağa ve bostancibaşı ağa daireleriyle Has Oda ve mutfaklarının tamiratını gerçekleştirdi (BA, Cevdet-Saray, nr. 3538). Üçüncü dönem başmimarlığını 1809 sonu ile 1810 yılı başlarında yaptı. Bu devrede 1 Eylül 1809'da İstanbul Baruthânesi'nin yanmış olan mahzenlerinin tamiratını (BA, Cevdet-Askerî, nr. 40051) ve 11 Ocak 1810'da Topkapı Sarayı'nın Odunkapı yakınında bulunan Tabl ü Alem Kışlası tavan, döşeme ve çerçevelerinin yenilenme işlerini gerçekleştirdi (BA, Cevdet-Askerî, nr. 11824). Görevden alındıktan sonra da bir müddet inşa ve tamir işlerinde kendisinden faydalanıldı. 11 Haziran 1810'da Hasköy'de bulunan Humbaracı ve Lağımçı kışlalarının tamiratıyla (BA, Cevdet-Askerî, nr. 16596) 6 Eylül 1810'da Anadolu ve Rumelika-vağı'ndaki tabyaların tamiratını yaptı (BA, Cevdet-Askerî, nr. 20449). Mustafa Ağa 1824 yılında ilerlemiş yaşına rağmen dördüncü defa başmimar oldu. Ancak imar işlerinde ortaya çıkan yolsuzlukları engelleyemediği ve mimarlık bilgisinin yetersiz olduğu yolundaki kanaat sebebiyle azledilip yerine o sırada Tersâne-i Hümâyün'da yeni havuzu inşa eden Seyyid Abdülhalim Efendi getirildi (BA, Hatt-ı Hümâyün, nr. 23275).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Maarif, nr. 3964, 5481; BA, Cevdet-Askerî, nr. 11824, 14983, 15607, 16596, 19441, 20449, 26245, 40051; BA, Cevdet-Saray, nr. 3538; BA, Hatt-ı-Hümâyün, nr. 23275; Mustafa Cezar, "Sanatta Batıya Açılış Döneminde Mimarlar", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, I, 480-482;

a.mlf., "19. Yüzyılda Önemli İşlere İmzasını Atmış Bir Mimarımız: Abdülhalim Bey", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Sanat Ortamı*, İstanbul 1996, s. 96-97; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlı'da Baş Mimarlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası: Osmanlı Dönemi* (haz. Metin Eriş v.dğr.), İstanbul 2002, IV, 321.

SELMAN CAN

MUSTAFA AHMED ez-ZERKÂ

(bk. ZERKÂ, Mustafa Ahmed).

MUSTAFA b. ALİ el-MUVAKKİT

(مصطفى بن علي الموقت)

(ö. 979/1571)

Osmanlı astronomi âlimi,
astrolog ve muvakkit.

XVI. yüzyılın başlarında İstanbul'da doğdu. İsim zinciri Muslihuddin Mustafa b. Ali er-Rûmî el-Muvakkit şeklindedir. Geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra Mîrim Çelebi ile dönemin önde gelen diğer âlimlerinden matematik ve astronomi dersleri aldı. Uzun süre Sultan Selim Camii'nde muvakkitlik yaptı ve bundan dolayı Selimî nisbesiyle anıldı. 967'den (1560) sonra sarayda reisülmüneccimîn olunca Münecimbaşı Mustafa Çelebi diye tanındı; halk arasında ise daha çok Koca Saatçı lakabıyla bilinirdi. Vefatında yerine Takiyyüddin er-Râsîd tayin edildi (İhsanoğlu v.dğr., I, 161).

Mustafa b. Ali'nin 931'de (1525) *İ'lâ-mü'l-ibâd* ve 935'te (1529) *Risâle-i Mukantarâtı* kaleme almasından hayatının erken bir döneminde eser vermeye başladığı anlaşılmakta ve onun, hocalarından Mîrim Çelebi gibi Farsça değil kendinden önceki Sultan Selim Camii muvakkiti Konevî Mehmed b. Kâtib Sinan gibi Türkçe yazdığı görülmektedir. Bunun gerekçesini birçok çalışmasının önsözünde bu alanda araştırma yapanların yazdıklarını kolayca anlamalarını sağlamak olduğunu belirtir. Bundan dolayı onun bilhassa astronomi aletlerinin kullanımına ilişkin eserleri Osmanlı muvakkitlerinin başvuru kaynakları haline gelmiş ve devletin son zamanlarına kadar güncelliğini korumuştur; günümüze ulaşan çalışmalarının çokluğu ve yaygınlığı da bunu göstermektedir. Amelî astronomi çizgisini takip eden Mustafa b. Ali'nin döneminin bilgi düzeyi çerçevesinde en zor geometri, trigonometri, özellikle küresel trigonometri ve nümerik analiz verilerini kullanması, ayrıca problemleri anlaşılır bir dille açıklayıp onlara daha basit ve uygulamalı çözümler getirmesi eser-

MUSTAFA b. ALİ el-MUVAKKİT

lerinin birer el kitabı haline gelmesine ve çok geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılmasına sebep olmuştur.

Eserleri. Hemen hepsi astronomiyle ilgili olup üçü Arapça, diğerleri Türkçe yirmi dört eseri bilinmektedir. Osmanlı astronomi tarihi açısından önemlileri şunlardır: 1. *Ferah Fezâ* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2282/3). Kendi icadı olan rub'-i âfâkî adlı bir astronomi aletinin yapım ve kullanımı hakkındadır. Bir mukaddime ile yirmi babdan oluşan kitap Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa'ya ithaf edilmiştir. 2. *Kifâyetü'l-vakt bi-ma'rife-ti'd-dâir ve fazlihi ve 's-sembt* (Vişana Kraliyet Ktp., nr. 1430/1, müellif nüshası). 935'te (1529) yazılan eser *Risâle-i Mukantarât ve Risâle fi'l-mukantarât* adlarıyla da bilinir. Rub'-i mukantarât adlı astronomi aletinin özellikleriyle nasıl kullanılacağından bahseden risâlenin zamanımıza 120'ye yakın nüshası gelmiştir. 3. *Risâle-i Usturlâb-i Selîmî* (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1923). 951 (1544) yılında kaleme alınan kitap kendi geliştirdiği bir usturlap türünün kullanılışıyla ilgilidir. Bir mukaddime ile kırk beş bab halinde düzenlenen eser, klasik astronominin en önemli aletlerinden olan usturlabın tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. 4. *Teshî-*

lû'l-mikât (Kandilli Rasathânesi Ktp., nr. 44). 935'te (1529) rub' tahtasının (rub'-i müceyyeb) yapımı, özellikleri ve kullanımı üzerine bir mukaddime ile yirmi beş bab olarak telif edilen eserin kütüphanelerde beş ayrı içerikli 100'e yakın nüshası vardır. Bu durum, müellifin zaman içerisinde çalışmasını tekrar ele alıp yeni tecrübelerini eklediğini göstermektedir. 5. *İ'lâmü'l-ibâd fi a'lâmi'l-bilâd* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 5633, müellif nüshası). Fas'tan Çin'e kadar 100 büyük şehrin İstanbul'a kuş uçuşu uzaklığını, enlem ve boylamını, kıblesinin sapma açısını, ayrıca en uzun ve en kısa günler gibi çeşitli astronomi ve coğrafya bilgilerini içerir; 931 (1525) yılında kaleme alınmış olup Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. Müellif mukaddimede İstanbul'u dünyanın merkezi gördüğünü belirtmekte ve seçtiği şehirlerle bir anlamda Osmanlı hilâfet ufkunun sınırlarını çizmektedir. Eserin otuzdan fazlası İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere pek çok nüshası bulunmaktadır. 6. *Tuhfetü'z-zamân ve harîdetü'l-evân* (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ktp., nr. 1087). Müellifin en önemli ve hacimli çalışmalarından biri olan eserde astronomi, coğrafya ve kozmografya ile ilgili konular ayrıntılı biçimde incelenirken yedi iklim, dağlar, denizler, nehirler ve önemli şehirlerden de bahsedilir. Mustafa b. Ali 932'de (1526) yazdığı bu kitabında Çağmîni'nin *el-Mûlaḥḥaş fi'l-hey'*'e si, Kadîzâde Rûmî'nin bu esere şerhi, Demîrî'nin *Ḥayâtü'l-hayevân*'ı ve Zekerîyyâ el-Kazvî'nin *'Acâ'ibü'l-mahlûkât*'ından geniş ölçüde faydalanmıştır (diğer çalışmaları ile ona ait olduğu düşünülen altı Türkçe eser için bk. İhsanoğlu v.dğr., I, 177-179).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâi, *Zeyli Şekâik*, s. 286; *Keşfü'z-zunûn*, I, 118, 366, 407, 519; II, 1501; *Sicill-i Osmânî*, IV, 376-377; *Osmanlı Müellifleri*, III, 300-301; Brockelmann, *GAL*, II, 168; *Suppl.*, II, 216; İbrahim Hakkı Akyol, "Tanzimat Devrinde Bizde Coğrafya ve Jeoloji", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 518; *İzâhu'l-meknûn*, I, 203; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 435; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970, s. 83, 92-93; Sâlim Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar* (yüksek lisans tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 152-153; a.mlf., "Mustafa b. Ali Muvakkit", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 289-290; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 161-179; Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul 1997, I, 433, 440, 441, 446, 450; II, 254-255; F. Taeschner, "Osmanlılarda Coğrafya" (trc. Hamid Sadi), *TM*, II (1928), s. 285.

İHSAN FAZLIOĞLU

MUSTAFA ANBER AĞA

(ö. 1095/1684)

Hattat ve bestekâr.

İstanbul'da doğdu ve burada yaşadı. Babasının adı Mehmed'dir. Küçük yaşta saraya alınarak Enderun'da özellikle hat ve müzikde kendini yetiştirdi. Hattaki hocası Belgradî Mehmed Efendi'den nesih ve sülüs öğrenerek icâzet aldı. Neshinin sülûsten daha ileri olduğu söylenir. Sarayda meşk hocalığı yaptı, rikâbdâr-ı şehriyârîler arasına girdi. Köprülü Mehmed Paşa'ya karşı aldığı tavır sebebiyle 1067 Cemâziyelâhîrinde (Mart 1657) kapıcıbaşılıkla çerağ edildi. *Devhatü'l-küttâb*'da hayatının son dönemlerinde yeniden saraya alınıp kâtip ve muallimlik görevlerinde bulunduğu kaydedilmektedir. 1095'te (1684) vefatı üzerine Himmetzâde Abdi Efendi şu tarih mısraını kaleme almıştır: "Bu dükân içinde kalmadı nişânı Anber'in". *Sicill-i Osmânî*'de yer alan, 1067 (1657) yılını takip eden seneler içinde öldüğüne dair ifade doğru değildir. Mustafa Anber Ağa, hattatlığının yanı sıra bestekârlığı ile de dönemin müşikişinasları arasına girmiştir. Bazı el yazması güfte mecmualarında bestelerine rastlanmaktaysa da notası günümüze ulaşan eseri bulunmamaktadır. Sadettin Nüzhet Ergun sözleri Niyâzi-i Mîsrî'ye ait, "Bir kimse aceb yok mu ki bu sî-nemi yâram" mısraıyla başlayan eviç, "Ey bülbül-i şeydâ yine efgâna mı geldin" mısraıyla başlayan uşşak makamındaki iki ilâ-hisinin güftesini kaydetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 83-84; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 538; *Sicill-i Osmânî*, IV, 395; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 41, 77-78.

NURİ ÖZCAN

MUSTAFA
ÂSİM EFENDİ

(bk. ÂSİM EFENDİ, Mekkîzâde).

MUSTAFA
ÂŞİR EFENDİ

(bk. ÂŞİR EFENDİ).

MUSTAFA
BEHCET EFENDİ

(bk. BEHCET MUSTAFA EFENDİ).

Mustafa b. Ali'nin *Ferah Fezâ* adlı eserinin ilk sayfası (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2282/3)

